

Un article de 1900
d'EMILI
TINTORER

HENRIK IBSEN

VIST PER UN CRÍTIC MODERNISTA

Durant la temporada 2004-2005, el teatre de l'autor noruec Henrik Ibsen ha pujat dos cops a l'escenari del Lliure, tots dos a través de companyies estrangeres invidades: *Nora* – o sigui, *Casa de nines* – en producció de la Schaubühne am Lehniner Platz, en direcció de Thomas Ostermeier, i *Hedda Gabler*, amb Isabelle Huppert, en direcció d'Eric Lacascade. Ibsen no és un autor gaire present en els darrers temps en les programacions dels teatres i les companyies del país, però durant els anys culminants del Modernisme fou un dels ídols absoluts del moviment, especialment per a la gent de teatre i de manera singular per als dramaturgs, als quals influí intensament, sobretot als adeptes de l'aleshores anomenat “teatre d'idees”, el sector més progressista i compromès, proper als moviments renovadors o revolu-

cionaris, convençuts del paper capdavanter i de la responsabilitat transformadora dels intel·lectuals i de la cultura, de la qual el teatre podia ser un altaveu privilegiat i d'àmplia incidència social.

Per això avui volem rescatar un text simptomàtic d'aquest entusiasme ibsenià de la darrera dècada del segle XIX i la primera del segle XX i fins una mica més enllà. Una petita aportació a la propera commemoració del centenari de la mort d'Henrik Ibsen (1828-1906) i també per recuperar un índex del clima, les controvèrsies i les passions del nostre teatre de fa un segle. Reproduïm, doncs, un dels capítols, dedicat a l'autor noruec a través d'una de les seves obres més emblemàtiques, *Brand*, del volum *La moral en el teatre*, del crític i dramaturg Emili Tintorer, escrit l'estiu de l'any 1900 i editat cinc anys després en les publicacions d'una de les revistes modernistes emblemàtiques: “Joventut”. Que no indueixi a error el títol del volum: lluny d'advocar per un teatre com a “escola moral” a la manera rànica, allò que reivindica l'autor és, precisament, el teatre com a revulsiu, a la vegada que ataca ferotgement la hipocresia de la moral burgesa i el pseudomoralisme del teatre benpensant i més convencional del seu moment. Més enllà de les ingenuïtats retòriques – als nostres ulls – del seu abrandament ibsenià, i encara que només de passada faci referència als personatges femenins ibsenians, el text ens trasllada a una època d'apassionament militant, d'ideologies obertament proclamades i defensades, en boca d'aquest curiós i temible personatge del moment.

Emili Tintorer i Vilaseca (Madrid, 1870 – Barcelona, 1945) fou un dels crítics més interessants i influents de l'època, avui injustament oblidat i de textos inaccessibles. Llicenciat en dret el 1892, es dedicà al periodisme i el teatre. El 1898 estrenà *Marta y María, o la muerte de Maceo*, escrita amb Oriol Martí i Lluís Via. Amb ells i d'altres fou un dels fundadors de la breu “Setmana Catalanista” (1900) i, immediatament després, de “Joventut” (1900-1906), una de les tribunes fonamentals del moviment modernista, en el sector més avançat. En va ser el crític teatral i hi publicà articles sobre altres matèries. Després, a partir de 1908, fou el crític del diari “Las Noticias”, on escrivia també uns comentaris d'actualitat titulats *Paradojas* amb el pseudònim Max. Com a autor va publicar els drames *El geni* (1904), i la continuació d'aquest, *El boig* (1907), escrits amb Frederic Pujulà i Vallès, amb qui també va escriure la “fantasia tràgica” *Dintre la gàbia* (estrenada el 1905 al Teatre Apolo i publicada l'any següent). En solitari només va escriure el drama *Mal de verge* (1906). També va traduir, amb O. Martí i L. Via, *Cyrano de Bergerac*, d'Edmond Rostand (1907), i potser *Quan ens despertarem d'entre els morts*, d'Ibsen (1901), traducció anònima que tanmateix prologà amb un estudi global d'aquest autor. El seu llibre *La moral en el teatre* (1905) és un compendi de les seves idees i de la seva militància ideològica, especialment del seu ibsenisme, també visible a *Petites convencions* (1909), de temàtica més global, on reuneix algunes crítiques teatrals significatives, i en la conferència *De la convenció en el teatre i en la vida* (1909).

El més filòsof de tots els autors dramàtics haguts és Henrik Ibsen, aquest geni encara avui poc conegut de la dramàtica escandinava. La seva obra és gegantina, i això que no arriba a vuit volums; però cada un dels seus drames – i també moltes poesies – és un compendi de doctrina moral, al mateix temps que una meravella artística. El poeta ideal, el pensador profund i l'observador implacable de la realitat, refoços en un sol esperit superior, donen per fruit aquesta obra complexa i enervant que omplena d'inquietud i confusió a qui no sap estudiar-la amb la serenitat deguda. No és una obra per als pobres d'esperit, que no l'entendran mai, ni per als aficionats rutinaris, que mai podran fruit sa bellesa: és per a les ànimes fortes que saben elevar-se a les altures sobiranes.

No és d'aquest lloc estudiar la personalitat d'Ibsen, puix necessitaria tot el llibre; però en sa obra hi ha una unitat i compenetració tals entre la doctrina que predica, l'art que conrea i l'autor mateix que es fa difícilíssim parlar d'una sola de les seves obres i encara més d'un sol aspecte d'elles, sense parlar del conjunt. Procuraré, no obstant, abocetar la doctrina general, sense perjudici de parlar un dia d'aqueix home extraordinari amb la detenció que mereix.

Ibsen és l'apòstol de la voluntat individual. L'home més sol i de voluntat més ferma és l'home més lliure, i moralment és perfecte. L'home lligat pels convencionalismes de tota mena que integren la vida de la societat organitzada és un etern esclau d'ella, que lluita en va per emancipar-se. Les religions ordenant

les consciències, els poders constituïts reglamentant les relacions públiques i privades, els hàbits i costums socials fixant les fórmules de relació i el principi de solidaritat base de tota col·lectivitat, són altres tants grillons que porta l'home, que l'immobilitzen en estúpid fatalisme, que aniquilen sa voluntat, destrueixen sa independència i menen necessàriament a l'anivellació humana segons el patró de màquina viventa.

Ibsen, poeta i filòsof, fa l'apologia de l'home sol, fort i gran en sa independència, perfecte en sa llibertat.

Però el seu individualisme no significa la negació de la societat com a medi de progrés i solidaritat humans: és un individualisme intern, anímic; és l'home-individu harmonitzat amb l'home-soci; és l'home superior que voluntàriament s'associa amb altres per a millor arribar a la perfecció, però que a l'aportar son esforç individual no vol renunciar a sa vida pròpia i independent, no vol acceptar de la societat constituïda més que els preceptes vitals per a ella: de cap manera res que debiliti sa existència íntima, res que sia trava al lliure desenrotll de sa activitat personal, res que pugui encadenar sa consciència, sa voluntat o sa intel·ligència individuals; perquè així, al mateix temps que es dignifica l'home al sentir-se més gran, més lliure i més sol, se fortifica sa voluntat al sentir-se més responsable; i l'esforç individual per arribar a la perfecció pròpia serà més profitós com més deslligat estigui de l'esforç dels altres: resultant-ne, en definitiva, de la combinació de tots aquests esforços aïllats, una societat tant més perfecta com més ho sia quiscun de sos individus.

Brand resumeix tota la doctrina moral d'Ibsen, doctrina que intenta sostreure l'individu de tota mena de tiranies: tirania dogmàtica, tirania governamental, tirania social. Totes tres, per una sèrie de convencions acceptades a ulls clucs pels homes, ens han portat a l'estat actual, a l'home modern que es creu ésser el més lliure i en realitat viu una vida d'automata, sense pensar i quasi bé sense sentir. Els casos de consciència els troba previstos i regulats tots per una religió tradicional; els casos de relació social i política els troba regulats i previstos en lleis, costums, autoritats, etc; i la humanitat, feliç en sa passivitat, s'adorm tranquil·la sense atrevir-se ni tan sols a protestar de tan ignominiosa tutela.

Ibsen dóna el crit d'alerta, aixecant-se valent contra aquelles tiranies. No n'hi ha, de veritats absolutes i indiscutibles: les que ho foren un dia, avui ja no ho són; les que ho són avui, no ho seran demà. Hi ha, doncs, dret a discutir-les totes, i l'home fort deu fer-ho abans d'acceptar-les, encara que sols les accepti com a veritats relatives.

Així, Brand – per boca de qui sembla parlar l'autor – protesta en religió contra la concepció del Déu de bondat i de perdó que tant agrada a l'home pecador. Enfront i abans que Ell hi ha un altre Déu, el Déu de justícia. Déu que al seu mateix fill no va perdonar res del calze expiatori: la justícia absoluta demanava la suprema expiació, i puix el Fill era prou fort per apurar el calze, devia apurar-lo tot. També la vida humana és vida d'expiació i de sacrifici; mentre tingui forces, l'home deu resistir; sols quan elles se li acabin s'a-

cabarà el Déu justicier i apareixerà el Déu de perdó. Qui no pugui amb tota voluntat de poder, serà perdonat; qui no vulgui amb tota energia, no ho serà mai. “Tot o res”, demana Brand als homes com a fórmula absoluta de sacrifici. Fals ídol li sembla la rònega iglésia de poble, perquè és petita; fals ídol la que en un moment d'incertesa fa construir, tan gran com pot, perquè també és petita. Per gran que es faci, una iglésia sempre serà petita; l'única gran, l'única digna de Déu i dels homes, serà la que tingui per volta tot l'univers cobejant la vida humana. L'home hi té d'estar sempre en la iglésia, i ha de resar-la sempre l'oració de penitència; per això la iglésia ha d'ésser tan gran com el món, per això l'oració ha d'ésser tan llarga com la vida humana.

La salvació consisteix en el sacrifici absolut, en la renúncia total.

L'ídol de la família és un altre fals ídol. “Jo no en tinc”, diu Brand. I quan li anuncien que sa mare, tocada del pecat d'avarícia, s'està morint i demana al pastor que l'absolgui: “Renuncia a tot? Ho dóna tot?” – “No!” – “Doncs no tinc res que dir-li. El deute que ella ha contractat amb Déu jo puc pagar-lo, però el pecat del deute sols se paga amb l'arrepentiment.” – “És ta mare!” – “No tinc dues mides!”.

També li diuen: Si continues vivint en aquesta contrada, el fred matarà el teu fill. I el pastor Brand se commou i fins dubta. La lluita és terrible. Abandonar el poble que té la missió de dirigir significa la salvació del seu fill. A la fi sa voluntat venç. Morirà si ha de morir, pel bé del poble. I aquest sacrifici que fa el pare i que ensenya a fer a la mare ha

d'ésser complet, sense recança, ha d'ésser coronat per una resignació tranquil·la i serena. Alf és mort: no cal plorar-lo. El sacrifici s'ha fet de bona voluntat, amb alegria: "Festegem contents la vinguda del Senyor."

L'escena en què una pobre mendicaine ve a demanar per a son fill els vestits que foren d'Alf és superba. "Dóna'ls-hi – diu Brand a sa muller – tots aquests records que guardes d'ell són falsos ídols, són proves de recança; dóna-ho tot, tot." I quan la pobra és fora: "Ho has donat tot?" – "He guardat tan sols una gorreta, la que portava al morir, tota suada, i que porto jo sempre sobre el meu cor." – "Dóna-la; si no, és com si no haguessis donat res. Crida-la i dóna-li." I ella ho fa. – "De bona voluntat, sense recança?" – "Sí." – "Sols així arribaràs a la perfecció." Tal és la dona perfecta que imagina Ibsen, tal és l'ideal de perfecció a què deu aspirar la humanitat. En l'esforç continuat que representa la lluita de la vida, l'aspiració constant de l'home deu ésser arribar a aquell grau de perfecció en què el sacrifici espontani de lo més preuat, de lo que representa el goig més pur i gran de la vida, es faci per a complir un dever, no ja sols amb bona voluntat, sinó amb alegria. Aquest és el fi únic de l'home en la terra. Qui arriba a un tal grau de perfecció, ha complert son fi. Qui hi arriba, és digne de Jehovà i el veu en son tron. Qui el veu, deu morir. Ella, la seva dona, hi arriba, i arribant-hi, mor. El final de l'obra és desconsolador. Brand ho ha sacrificat tot en bé del poble i es queda sol per sostenir la lluita suprema amb els representants del poder constituït. Aquests volen que el

poble continuï tranquil·lament sa vida rutinària prop del mar, sense preocupacions ni ideals. Sols l'autoritat té dret a pensar i dirigir: al poble li toca creure i fer lo que li manen. Brand intenta reaccionar-lo: un poble que viu passivament prop del mar és lo mateix que una bèstia. "Veni – ve a dil-s'hi Brand – pujarem al cim de les muntanyes, pujarem allà des d'on s'obria el món e tota sa grandària i plenitud, allà des d'on se contempla la vida en tota son esplendor, i un cop allà serem feliços." I el poble diu: "Anem." – "Però el camí és molt aspre, és el camí de l'amargura; s'ha de regar amb totes les llàgrimes, amb tota la suor, amb tota la sang del cos; sols al donar l'última gota s'arriba a dalt, sols qui arribi a donar-la amb goig podrà contemplar des d'aquell cim sense núvols la majestuosa posta de sol que enviarà els seus raigs postrimers per embolcallar l'ànima serena de l'home perfecte que ha acomplert sa missió expiatòria." I el poble crida: "Traïció! Volem dar quelcom per a què ens donguin més, patir un xic per a fruir molt; volem pujar-hi per a viure, per a viure gosant! Maleït sia qui ens mena a la mort!" I l'autoritat triomfant torna a apoderar-se del ramat, que davalla altre cop dòcilment cap a la plana, aon els camins són drets i plans, aon la iglésia és tancada i no hi entra sol ni pluja, aon la vida fa via silenciosament i va a perdre's en el desert glaçat de la nit sense estrelles. En aquest desenllaç tan trist i desconsolador s'hi veu tot l'escepticisme d'Ibsen, la convicció arrelada de que el mal és tan intens que no té cura, de que la humanitat està tan corcada que

és impotent per a l'esforç suprem que podria deslliurar-la del pes que tants i tants sigles de tradició i rutina han agombolat sobre ses espatlles. Si aquesta obra ha sigut titllada d'im-moral, no cal dir-ho. El terrible triumvirat que mena el ramat de bens humans, format pels portaveus de la convenció religiosa, la convenció política i la convenció social, monstre de la tirania més horrorosa que jamai ha sofert l'esperit humà, s'aixeca indignat contra la veu acusadora del geni. I els portaveus de totes les religions dogmàtiques criden: "Immoral tota concepció de Déu que no sia la que vos donem nosaltres; immoral tota pràctica religiosa que no sia reglamentada per nosaltres!" I els portaveus del poder constituït criden: "Immoral tot lo que vulgui sostroure's de les nostres lleis generalitzadores i uniformistes; immoral tot lo que rebaixi els principis d'autoritat, de prerrogatives i de jerarquia!" I la societat organitzada, des de l'aristòcrata decadent fins al poble embrutit, passant per la burgesia materialitzada: "Immoral – crida – tot lo que intenti

enderrocar les costums velles, les habituds consentides i les tradicions acceptades que es transmeten les generacions com a principis de vida indiscutibles i de necessitat absoluta."

I l'home racional, l'ésser privilegiat que es vanagloria d'ésser infinitament superior a la bèstia precisament per tenir lo que ella no té, és a dir, una ànima lliure i un intel·lecte independent, sense donar-se'n compte cada dia s'apropa més a aquelles bèsties inconscients, puix que les tan bescantades facultats superiors se li atrofien insensiblement per no exercitar-les, i viu la vida en enervada somnolència, acceptant resignat i sense protesta la tirania aclaparadora d'aquelles convencions seculares. I si apareix un home superior i clarivident que tracta de despertar-lo i desensopir-lo, si un Ibsen se presenta intentant arrencar-lo de son estúpid fatalisme fent l'apologia de l'home lliure, net de prejudicis i prevencions, li contesten els oprimits amb la riallada estúpida de la indiferència, i els explotadors de la misèria humana amb una protesta hipòcrita i interessada. ■

Introducció i edició de Guillem-Jordi Graells.